Steven Pont: 'Over twintig jaar lachen we om ADHD'

Steven Pont is ontwikkelingspsycholoog en systeemtherapeut. Hij schrijft columns in onder meer *Het Humanistisch Verbond* en *Mama Magazine*, publiceert boeken, geeft lezingen en is werkzaam als therapeut, teambegeleider en coach. Lidy Peters interviewde hem onder andere over de invloed van systemen op gedrag, over diagnosticeren en over opvoeden. 'Ik heb thuis de regel: tot half zes geen schermpjes aan.'

Interview: Lidy Peters

Ontwikkelingspsychologie en systeemtheorie, ze lijken mij onlosmakelijk met elkaar verbonden.
'Je moet ze zien als een bifocale bril; ontwikkelingspsychologie kijkt naar het individu, systeemtheorie kijkt naar de relationele context en die twee hebben een enorme interactie met elkaar. De eenheid van behandeling bij de ontwikkelingspsychologie is vooral het individu; in die therapie wordt naar binnen gekeken. Bij de systeemtherapie ligt de nadruk meer op de relaties. Die kun je loskoppelen en als een motor uit elkaar halen. In een motor heb je immers ook een carburateur en een dynamo, het zaakje gaat pas lopen als die interacteren. Het zijn losse onderdelen die je heel goed kunt beschrijven, maar ze functioneren en krijgen pas betekenis in het geheel. Als de carburateur stuk is functioneert de motor niet meer, maar het systeem, het geheel, valt niet uit elkaar. Het motorblok blijft bestaan alleen de motor werkt niet meer. Die werkt alleen zolang er nog verbinding tussen de onderdelen is.'

Ik moet meteen denken aan gescheiden ouders die niet meer 'on speaking terms' zijn met elkaar. Is dat een goed voorbeeld van een systeem dat uit elkaar valt?
'Als twee volwassenen zo uit elkaar gaan en de een gaat vanuit Amsterdam in Schin op Geul wonen, dan is er geen verbinding meer en houdt het systeem op. Maar jij zegt nadrukkelijk ouders, dus er zijn kinderen. Dan gaat het over ouderschap en blijf je een heel leven verbonden met elkaar. Het huwelijk houdt op, maar het gezinssysteem niet. Ik had onlangs een gesprek met een moeder van drie kinderen die net is gaan scheiden. Ik heb het haar even voorgerekend volgens het Libelle-patroon: haar drie kinderen krijgen in de toekomst een partner en die drie stellen krijgen ieder ook weer twee kinderen. Dat zijn over zo'n twintig jaar dus twaalf verjaardagen per jaar. Dat betekent dat zij en haar ex dan elke maand ergens met een taartje op schoot zitten. Waar het om gaat is dat zij nu al het wereldbeeld van die kleinkinderen inrichten. Zij kunnen hun kinderen en kleinkinderen leren dat je wel samen een taartje kunt eten, ook al ben je niet echt meer *on speaking terms*. Het systeem blijft dus bestaan door de enige aangeboren loyaliteit die we hebben: van kinderen aan hun vader en moeder. Het gezinssysteem valt dus nooit uit elkaar. Niemand is daar zo aanwezig als een afwezige.'

Ik heb weleens iemand horen zeggen: 'Kinderen zouden moeten kunnen scheiden van ouders.'
'Je kunt van ze scheiden, maar je kunt nooit afscheid van ze nemen. Het gaat om oerkrachten.'

Je stelt dat van ons gedrag achtennegentig procent aangeleerd is en twee procent instinct?
'Nou, die percentages moet je niet te letterlijk nemen. Wat ik wil benadrukken is dat de mens de meest instinctzwakke soort op aarde is; wij moeten alles leren. En wat je leert, leer je van je systeem. Neem als voorbeeld ADHD; een toerentalletje van vijftienhonderd, dat zegt nog helemaal niets. ADHD is het probleem niet, maar het wordt een probleem, omdat wij een pedagogiek hebben bedacht waarin aan kinderen wordt gevraagd vijf uur per dag op een stoel te zitten. Dat is het probleem, want dat is het systeem. Wanneer je bijvoorbeeld zou kijken bij een indianenstam, naar het 'probleemkind' Witte Veer, dan verzucht het opperhoofd: "Wij hebben echt van alles geprobeerd maar weten ons geen raad met Witte Veer. Die zit de hele dag met zijn rug tegen een totempaal boekjes te lezen en sommen te maken." Hier zouden wij smullen van de 'Witte Veren', maar in het systeem van de indianenstam is dat een probleem. Moet je je eens voorstellen dat al die kinderen daar zo zijn als Witte Veer. Dan is het klaar met die indianenstam. Stel, het opperhoofd vraagt ons waar wij tegenaan lopen. "Wij hebben kinderen die de hele dag willen bewegen en dingen doen." Dat opperhoofd zal reageren met: "Wat is het probleem?" Hij begrijpt niet waar wij het over hebben, omdat hij ons systeem niet kent. In ons systeem past ADHD niet. En wij denken dat als de steen niet in het doosje past, de steen te groot is. Maar het doosje is te klein.'

En ADHD is dus...?
'Kijk, wij moeten dat ingewikkelde gedrag compartimenteren, hapklare brokken maken van iets dat we hebben samengevoegd: een aandachtstoornis aan de ene kant en hyperactiviteit aan de andere. Maar ik voorspel: over twintig jaar lachen we om ADHD en zullen we ons afvragen hoe we zo'n dubbeldiagnose als standaard hebben kunnen bedenken. Zoals we nu lachen om MBD, niemand zal je toch meer serieus nemen als je zegt: "Tja, hij is wel erg druk, ik denk aan *minimal brain damage*". Het kind dat op een dag met ADHD wordt gediagnosticeerd is natuurlijk niet opeens een heel ander kind. Ik denk dat er niet veel verschil zit tussen een kind dat zich niet zo goed kan concentreren en een kind met een aandachtstoornis. En dat er ook niet zoveel verschil zit tussen een druk kind en een hyperactief kind. Ze zullen over het algemeen hetzelfde nodig hebben. Trouwens, kinderen met ADHD doen het eigenlijk heel goed in deze wereld! Zo kun je het ook bekijken; ze vibreren mee in het ritme van de wereld. Je moet eens een gemiddelde videoclip bekijken, ik denk dat elk beeld nog geen drie seconden blijft staan.'

> 'Wij denken dat als de steen niet in het doosje past, de steen te groot is. Maar het doosje is te klein'

We praten over diagnosticeren, de DSM V waarmee afgevinkt kan worden om welke stoornis het gaat, de hype van het labelen, ook in het onderwijs, en de ommekeer om dat niet te doen maar vooral te kijken naar wat het kind nodig heeft. Toch is Pont van mening dat de DSM nodig is:

'Je hebt een diagnose nodig om een goede interventie op te kunnen bouwen. De diagnose is een construct. Kou bestaat, min zeventien graden is een construct. Net zoals tijd bestaat en een minuut een construct is. Er is gedrag maar ADHD

bestaat natuurlijk niet echt, het is ook een construct. Constructen zijn er om grip te houden. Kijk, wij kunnen hier nu samen een test maken over hoeveel kleren we in onze kledingkast hebben hangen, hoe laat we naar bed gaan en nog wat van die dingen en dat noem ik dan 'attranatieniveau'. Ja, een ter plekke verzonnen term. Al die vragen beantwoorden we en dan heb jij een attranatieniveau van 9,8 en ik van 5,3. Dat attranatieniveau is niet meer dan dat wat de attranatietest meet. Het is een construct. Maar wat zegt dat over Lidy Peters? De Franse onderwijskundige Alfred Binet heeft ooit bedacht "ik ga een intelligentietest ontwikkelen". Dat is een construct om intelligentie te meten. Maar er is maar één goed antwoord op de vraag wat intelligentie is, namelijk: dat wat een intelligentietest meet. De intelligentietest van Binet hebben wij met zijn allen omarmd. Eind jaren '60 kwam Mischel met zijn 'marshmallow-test' over behoeftebevrediging. Dat blijkt een veel betere voorspeller over later succes dan de Wisc. Die voorspelt later gedrag namelijk veel beter.'

Het zelfbeeld van kinderen wordt gevormd in de jongste jaren. Wat is op zijn minst noodzakelijk om een realistisch zelfbeeld te verwerven?
'Dat raakt aan de filosofie. Want stel, mijn zelfbeeld is: ik ben een goede voetballer want ik zit in het eerste van Altius. Maar dan word ik gescout door Ajax, ik kom in een team terecht waar ik opeens de slechtste ben. Dus wat is zelfbeeld? Je kunt met je onderzoek hier op een bepaalde universiteit nummer één zijn, maar met datzelfde onderzoek aan Harvard (particuliere universiteit in de VS, red.) op plaats negenenveertig staan. Ook een zelfbeeld wordt dus enorm bepaald door het systeem waar je in zit. Denk maar weer aan Witte Veer in de indianenstam die het daar niet goed doet en onze ADHD'er die zeer gewaardeerd wordt door het opperhoofd. Hetzelfde gedrag leidt tot een andere zelfbeeld.'

Dit zegt dus ook weer hoe belangrijk opvoeders zijn?
'Iedereen die zich in een ruimte met een kind bevindt is een opvoeder.'

'Ook een zelfbeeld wordt enorm bepaald door het systeem waar je in zit'

Leraren en begeleiders die het met betrekking tot gedrag soms niet meer weten, stuiten weleens op ouders die opvoedhulp niet nodig vinden. Andersom komt het natuurlijk ook voor: leraren die het niet zien zitten om 'nog te moeten opvoeden'.
'Dat is het moeilijke van werken met kinderen: het echte effect van hulp laat zich vaak pas na jaren zien. En sommige ouders zijn nu eenmaal bevreesd voor de diagnosemaffia.'

Maar zowel in als buiten het onderwijs hebben veel mensen de indruk dat er in vergelijking met vijftig jaar geleden tegenwoordig toch echt meer kinderen met stoornissen zijn.
'Er zijn wel een paar dingen te noemen, waarvan er sommige systemisch zijn en andere van psychologische aard. Of individueel: na een vroeggeboorte is er later een verhoogde kans op leer- of gedragsproblemen. Verder; ik bezocht onlangs een tentoonstelling met prachtige foto's over de Amsterdamse volkswijk De Jordaan in de jaren '50. Op één foto waren drie jongetjes midden op straat bezig fikkie te stoken. Als je dat nu drie keer doet, zit je binnen de kortste keren bij bureau HALT! Wij hebben met zijn allen de grenzen verschoven. Er zat vroeger een heel verlegen meisje in mijn klas en dat werd geaccepteerd. Nu zou ze, als je daar een probleem van maakt, wellicht de diagnose sociale angststoornis krijgen. Een op de zes kinderen heeft een diagnose en daar hebben ook andere krachten een rol; in het geval van bijvoorbeeld ADHD, dat over-

gediagnosticeerd is, spelen er in de farmaceutische industrie enorme belangen. Eerst met betrekking tot kinderen en nu met betrekking tot volwassenen.
Degenen die niet van diagnosticeren houden zullen altijd blijven roepen over de gevaren van overdiagnosticeren, en andersom. Aan de ene kant ligt overdiagnose, aan de andere kant het gebrek aan diagnose. Maar, Aristoteles zei het al: het antwoord ligt altijd in het midden. Hoe dan ook, we kunnen niet meer zonder want anders komen er net als vroeger weer leerlingen in de hoek van de klas te staan met een petje op waarop staat "ik ben dom".'

Kan die overdiagnosticering van ADHD ook iets te maken hebben met de feminisering van het onderwijs, zoals sommigen beweren?
'Als ik in het ziekenhuis mag kiezen tussen een dokter in een witte jas en een dokter in een rode jas en ik kies voor de dokter in de witte jas wil dat niet zeggen dat de dokter in de witte jas beter is. Dat jongetjes, als ze mogen kiezen, liever een meester hebben, dat ze opspringen als er een meester komt invallen en dat de meester mee gaat voetballen met de jongens, dat is waar. Maar dat zegt niet dat meesters beter zijn voor jongetjes. Ook als vrouwen meer moeite hebben met het gedrag van jongetjes, als dat al zo zou zijn, wil dat helemaal niet zeggen dat dat slecht is voor jongetjes. Meester Marcel die komt invallen vergoelijkt het gedrag van de jongetjes misschien meer dan de eigen juf, maar de maatschappij zou weleens meer op de juf kunnen lijken dan op meester Marcel. Het maakt mij niet uit, waar het om gaat is dat je een pedagoog moet zijn.'

'Wij hebben met zijn allen de grenzen verschoven'

Wat is een goede pedagoog?
'Waarom botst de aarde niet op de maan? Omdat de middelpuntvliedende krachten in balans zijn met elkaar. Een goede pedagoog weet net zo de juiste balans te vinden tussen de krachten waarbij het kind geacht wordt zich aan te passen aan het geheel en waarbij het kind de ruimte mag kiezen. Als het systeem het kind helemaal opslokt, verliest het kind zijn eigenheid. Maar als de middelpuntvliedende kracht van de individualisatie te groot wordt, dan wordt het kind losgekoppeld van het systeem. De relatie met het kind moet niet te symbiotisch worden want je moet, bijvoorbeeld in de puberteit, los kunnen laten. Los kunnen laten, maar verbinding houden. Dat is het idee.'

‘Je kunt je kind niet tegen het leven beschermen’

Hoe staat het er voor met het opvoeden in Nederland?
‘Ik zie globaal genomen een verdeling in de niet genoeg beschermende en de teveel beschermende opvoeders. Daarbij komt: beschermen wordt nogal eens verward met veiligheid. De eerste voorwaarde is basisveiligheid, vandaaruit kun je besluiten wel of niet te beschermen. Niet beschermen kan alleen maar vanuit die basisveiligheid. Maar je kunt je kind niet tegen het leven beschermen. Ik was laatst op een school waar ze met de achtste groepers van Amsterdam naar Noordwijk wilden fietsen. Dat heeft de school moeten bevechten. Dat OERRRR van Natuurmonumenten komt ook ergens vandaan. Kom op joh, flikker gewoon lekker uit een boom! Ik heb thuis de regel: tot halfzes geen schermpjes aan. Hup naar buiten of ga timmeren. Mijn oudste heb ik op zijn vijfde een elektrische boormachine gegeven. Dat kon omdat ik wist hoe hij daarmee om zou gaan. Het gebeurt te weinig; kinderen aan gevaar blootstellen vanuit die basisveiligheid. Als een kind vier jaar op een kinderdagverblijf heeft gezeten en het heeft in die tijd geen bult opgelopen, dát is eigenlijk een vorm van kindermishandeling.’

Begeleiders in het onderwijs werken altijd vanuit zorg, er is iets aan de hand. Heb je ze nog iets mee te geven?
‘Maak het systemisch, maak het altijd eerst systemisch. Dan kom je verder.’

Tip van de redactie

Op de LBBO-conferentie Beter Begeleiden ‘Verdieping voor de praktijk’ op 22 maart in de Jaarbeurs in Utrecht, zal Steven Pont de plenaire lezing verzorgen, getiteld ‘Exploreren en ontwikkelen’. Hierin gaat hij dieper in op het gegeven van veiligheid en het beschermen van het kind. Kijk op www.lbbo.nl voor meer informatie.

***Lidy Peters**, redactielid van Beter Begeleiden, werkt als intern begeleider voor het jonge kind en als leesspecialist dyslexie in het basisonderwijs. Daarnaast werkt ze voor de Onderwijscoöperatie.*